

Вікінтас Вайтквявічус

PRIEDAI

286

NERIS

Экспедыцыя 2007 г.

Частка II

Летам 1857 г. уладальнік маёнтка Лагойск, граф Канстанцін Тышкевіч (1806–1868) арганізаваў навуковую экспедыцыю па рацэ Віліі.¹ У кнізе *Wilija i jej brzegi pod względem hydrograficznym, historycznym, archeologicznym i etnograficznym*, выдадзенай у Дрэздэне ў 1871 г., інтрыгуюча распавядаецца аб працы экспедыцыі, маляўніча апісваецца Вілія і раскрываюцца старонкі мінулага шматнацыянальнага Вялікага Княства Літоўскага. Апавед К. Тышкевіча, праілюстраваны Марцэлінам Янушэвічам, прасякнуты любоўю да роднага краю і яго людзей.

Летам 2007 г., г.зн. праз 150 гадоў, падарожнікі з Літвы і Беларусі, пры ўдзеле грамадскіх арганізацый, паўтарылі экспедыцыю К. Тышкевіча, а тузін даследчыкаў, што ўдзельнічалі ў гэтым захапляльным падарожжы, усю сваю ўвагу ўдзялілі прыродзе, культуры і гісторыі Віліі. Экспедыцыя цягнулася 28 дзён, пешшу было абследавана вярхоўе Віліі, а астатняя частка – 463 км – пераадолена на надзіманай, прыстасаванай для васьмі-дзевяці чалавек лодцы. Вяслуючы экіпаж сплаўляўся з сярэдняй хуткасцю 3,5-4,5 км/г.

У першай кнізе *Neris. 2007 metų ekspedicija /1*, выдадзенай у Вільні ў 2010 г., аўтар максімальна поўна азнаёміў чытача з гісторыяй даследаванняў Віліі, ходам апошняй экспедыцыі, яе ўдзельнікамі і найважнейшымі вынікамі, пачынаючы ад вытокаў Віліі ў Докшыцкім раёне Віцебскай вобласці да мястэчка Данюшава ў Смаргонскім раёне Гродзенскай вобласці. Гэта мясцовасць, дзе змяняецца краявід і людзі, а Вілія ператвараецца ў хуткаплынную і камяністую раку. Гэтая, другая кніга па выніках экспедыцыі па Віліі 2007 г. распавядае аб працы групы навукоўцаў дзвюх краін на чале з д-рам Вікінтасам Вайтквявічусам на адрэзку ад Данюшава да Вільні. У ёй публікуюцца сабраныя на працягу экспедыцыі тэксты і фотаздымкі, апісанне палявой працы навуковай групы і найважнейшыя вынікі іх эмпірычных даследаванняў (абследаванні, вымярэнні, характарыстыка геаграфічнага месцазнаходжання аб'ектаў і шмат іншых дадзеных). Кніга пераканаўча распавядае пра раку, яе мінулае і сучаснасць, прыбярэжныя вёскі і мястэчкі, рыбакоў і плытагонаў, казачнікаў і шаптуноў. Яны дапамагаюць аўтару адлюстравачь самабытны свет Віліі, адчуць шчыльную, часта незаўважную сувязь паміж ракой і чалавекам, які жыве на яе ўзбярэжжы.

¹ Вілія, даўжыня 510 км, правы прыток Нёмана, па-беларуску завецца Вяльля, па-польску – *Wilija*, па-літоўску – *Neris*. Вілія працякае па тэрыторыі дзвюх дзяржаў – Беларусі (282 км) і Літвы (228 км).

Як і першая кніга па выніках экспедыцыі па Віліі 2007 г., так і другая блізкія да манаграфіі К. Тышкевіча, бо рака апісваецца паслядоўна, вандруючы па ёй уніз і апісваючы цікавыя з навуковага пункту гледжання аб'екты больш поўна ці толькі ў агульных рысах, як гэтага патрабуе сам ход выкладання. Дзе-нідзе ў выкладанне тэкста прасочваюцца дадзеныя пра мясціны або геаграфічныя аб'екты (іх лакалізацыя, вымярэнні і іншае), а ў канцы кнігі публікуюцца запісаныя з вуснаў інфарматараў арыгінальныя тэксты на беларускай, польскай і літоўскай мовах, змест якіх з'яўляецца неад'емнай часткай найважнейшых вынікаў экспедыцыі.

Удзельнікі экспедыцыі па Віліі 2007 г. пасля развітання з Данюшавым (330 км да вусця ракі) пераплылі *Прывітальню* – першую з дванаццаці найвялікшых рапаў (парогаў) на Віліі, каля Жодзішак (317 км) абследавалі шматлікія помнікі прыроды, культуры і гісторыі. Ва ўсходняй частцы Астравецкага раёна ўвагу навуковай групы экспедыцыі прыцягнулі літоўскія вёскі Гервяцкага краю і вёска Маркуны, размешчаная ля вусця ракі Ашмянкі (279 км). У Маркунах удзельнікі экспедыцыі К. Тышкевіча ўпершыню пачулі літоўскую мову. Сёння пра яе нагадваюць тапонімы, антрапонімы і некаторыя асаблівасці гаворкі мясцовых жыхароў.

Каля Быстрыцы (245 км), Буйвідзяў (226 км) і Немянчына (196 км) ужо дамінавала польская свядомасць і дух польскай культуры. Мясцовыя жыхары за невялікім выключэннем размаўлялі на віленскім дыялекце польскай мовы, атаясамлівалі сябе з Польшчай і польскім народам. Ад сутокаў з Жэймянай (213 км) змяняецца напрамак цячэння Віліі, прыкметна змяняецца колькасць мясцовых жыхароў і старых сядзіб. На іх месцы паўсталі шматлікія катэджы гараджан, заснаваныя ў савецкія гады таварыствы дачнікаў. Напружанне паміж вясковымі і гарадскімі жыхарамі дзеля адрознага погляду на акаляючы свет і яго каштоўнасці пастаянна павялічвалася з набліжэннем Вільні ля Братанішак (189 км), Ашкінцаў (179 км) і Турнішак (174 км). Падобны вадападзел у тыя дні выявіўся і паміж удзельнікамі экспедыцыі – нешматлікім гуртком навукоўцаў і шумнай кампаніяй падарожнікаў, якую турбаваў бадай толькі гоман вечаровых імпрэз.

Фальклорныя тэксты, якія друкуюцца ў гэтай кнізе, расшыфравалі доктар філалагічных навук Таццяна Валодзіна, кандыдат гістарычных навук Юрась Унуковіч (на беларускай мове), кандыдат філалагічных навук Крысціна Руткоўская (на польскай мове) і Інга Бутрымайтэ (на літоўскай мове). Тэксты для кнігі адабраў і скампанаваў В. Вайткявічус. Моўную рэдакцыю тэкстаў (параўнанне расшыфраваных матэрыялаў з гукавымі запісамі) выканалі Т. Валодзіна і К. Руткоўская. Іх кароткі змест на літоўскай мове падрыхтавалі Данутэ Шадуікенэ і В. Вайткявічус. Тэрміны рыбалоўства і назвы рыб перакласці на літоўскую мову дапамог Рычардас Адамоніс.

Пры падрыхтоўцы вытрымак фальклорных тэкстаў да друку мы зыходзілі з таго, што гэта ва ўсіх адносінах аўтэнтычная крыніца па вывучэнні мовы і культуры нашых дзён. Часам на першы погляд нязначныя месцы аповядаў інфарматараў і зададзеныя даследчыкамі пытанні дазваляюць вельмі дакладна прасачыць ход дыялогу або, самае галоўнае, накірунак думак інфарматара.

Праз чатыры гады пасля завяршэння экспедыцыі, для напісання кнігі аўтар кіраваўся палявымі запісамі, тэкстамі інфарматараў, фотаздымкамі і асабістымі перажываннямі. Назвы мясцін і асоб пададзены ў кнізе паводле фанетычнай транскрыпцыі, імкнучыся, наколькі было магчыма, зыходзіць з рэкамендацый мовазнаўцаў. У канцы кнігі падаецца арыгінальнае напісанне геаграфічных назваў і асабовых імёнаў на беларускай мове.

Даўжыня ракі ўказана аўтарам паводле кнігі Чэслава Кудобы *Nerimi*, выдадзенай у Вільні ў 1985 г. Геаграфічныя каардынаты мясцін і аб'ектаў пададзены ў фармаце WGS84. Яны былі вымераны ў натуре пры дапамозе прымача *Garmin Legend* (сярэдня хібнасць 3–5 м).

СПІС ІЛЮСТРАЦЫЙ

1. Схема парога (*паны*) ракі
2. Першы парог (*пана*) на Віліі. Від з поўначы (12 чэрвеня 2007 г.)
3. Абследаваныя помнікі і маршруты разведаных экспедыцый Музея археалогіі Віленскага ўніверсітэта імя С. Баторыя ў 1933–1937 гг.
4. У гасцях у Ядвігі Дзябрэй у в. Пільцы (12 чэрвеня 2007 г.)
5. Валерыя Бублявічэне вяжа вузлы (*saitai*), в. Мацкі (16 жніўня 2011 г.)
6. Камень Шавец на Віліі ніжэй в. Пільцы (12 чэрвеня 2007 г.)
7. Панарама Жодзішак (від з захаду). На прыэднім плане – перавоз праз Вілію (1857 г.)
8. Жодзішкі (12 чэрвеня 2007 г.)
9. Урочышча *Moko lobas* (від з захаду), в. Мацкі (13 чэрвеня 2007 г.)
10. Распавядае Юозас Юшкайціс, в. Мацкі (13 чэрвеня 2007 г.)
11. Дом Марыі Юшкене, в. Мацкі (13 чэрвеня 2007 г.)
12. М. Юшкене паказвае, як замаўляць ад сполаху (13 чэрвеня 2007 г.)
13. Капліца на могілках у в. Гіры (13 чэрвеня 2007 г.)
14. Белая гара – месца трэніровак альпіністаў (14 чэрвеня 2007 г.)
15. Месца сядзібы ў былым маёнтку Тупальшчына (від з берага Віліі) (14 чэрвеня 2007 г.)
16. Смаргонь-Данюшава-Жодзішкі-Рымшаненты. Масты праз Вілію, якія былі пабудаваныя (скарыстаныя) нямецкім войскам у гады Першай сусветнай вайны
17. На лодцы – уверх па рацэ (рапа Ашмянец) (14 чэрвеня 2007 г.)
18. Рапа Ашмянец. Від з поўначы (з боку курганоў) (14 чэрвеня 2007 г.)
19. Крыніцы Езуіцкіх млыноў (14 чэрвеня 2007 г.)
20. Тупальшчынскі (Ашмянецкі) вялікі камень (14 чэрвеня 2007 г.)
21. Знаходкі з ашмянецкіх курганоў, якія захоўваюцца ў музеі Жодзішскай школы: гліняны гаршчок і жалезнае звяно (14 снежня 2010 г.)
22. Фрагменты ляпной керамікі з курганоў у Андрэеўцах, якія захоўваюцца ў Літоўскім нацыянальным музеі
23. Знаходкі з раскопак пахавання-1 з трупапапаленнем у курганым могільніку-2 у Андрэеўцах, якія захоўваюцца ў Літоўскім нацыянальным музеі: 1) Бранзалет; 2) Паясная спражка; 3) Кальцо; 4) Чарапок гаршчка (1, 3 – бронза, 2 – жалеза, 4 – гліна).
- 24а–б. Камяні-зерняцёркі ля ўвахода ў капліцу ў Дубку (15 жніўня 2010 г.)